

КАРПЕНКО Зіновія Степанівна,
ЛЮБОЧКІНА Ганна Олексіївна

ФАКТОРНА СТРУКТУРА СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ УЧНІВ РІЗНИХ ТИПІВ ШКІЛ

Zinoviia KARPENKO, Hanna LIUBOCHKINA
FACTOR STRUCTURE OF SOCIAL INTELLIGENCE OF STUDENTS
OF DIFFERENT TYPES OF SCHOOLS

DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2026.02.085>

УДК 159.922.7/.8 : 159.955:316.6

Постановка проблеми. В умовах модернізації системи освіти України особливого значення набуває проблема розвитку соціального інтелекту обдарованих учнів. Стратегічні орієнтири державної освітньої політики, визначені у Законах України «Про освіту» (2017), «Про повну загальну середню освіту» (2020), Концепції «Нова українська школа» (2016), наголошують на необхідності формування всебічно розвиненої особистості, здатної до успішної соціальної взаємодії, емпатії та конструктивного вирішення міжособистісних конфліктів.

Обдаровані учні становлять особливу категорію, що потребує специфічного психолого-педагогічного супроводу [1]. Попри високий рівень інтелектуального розвитку, вони нерідко стикаються із серйозними труднощами у часопросторі міжособистісних стосунків, що зумовлено феноменом асинхронії розвитку – невідповідності темпів і рівнів розвитку когнітивної та соціально-емоційної сфер. Ця дисгармонія може призводити до соціальної дезадаптації, труднощів у комунікації з однолітками та дорослими, до відчуття самотності й непорозуміння, що, своєю чергою, перешкоджає повноцінній реалізації їхнього обдарування [7].

Соціальний інтелект як інтегративна здатність розуміти наміри, мотиви та емоційні стани інших людей, передбачати їхню поведінку й ефективно взаємодіяти у соціальному довір'ї є критично важливим для успішної адаптації

обдарованих учнів у суспільстві та повноцінної самореалізації їхнього потенціалу [4]. Інтенсивний розвиток соціального інтелекту дозволяє обдарованим дітям гармонійно поєднувати високі інтелектуальні здібності з умінням налагоджувати конструктивні міжособистісні стосунки, що є запорукою їхнього особистісного благополуччя та професійної успішності у майбутньому. Важливо зрозуміти, чи новітні типи закладів ЗСО, які реалізують основоположні ідеї, принципи, методи та організаційні форми науково-педагогічного проекту «Інтелект України» (Інтелект), здатні створити кращі умови для розвитку соціального інтелекту цього контингенту учнів, ніж заклади загальної середньої освіти, які реалізують навчально-виховні підходи, проголошені в Концепції нової української школи (НУШ), які не проводять попереднє тестування рівня інтелектуального розвитку, а отже характеризуються більш інклюзивним освітнім середовищем, де можуть навчатися діти з різними когнітивними здібностями й обдаруваннями (див. [6]).

Аналіз останніх публікацій. Поняття «соціальний інтелект» уперше було визначено Е. Торндайком у 1920 році, який вбачав у ньому здатність розуміти інших людей та керувати ними, діяти мудро у людських взаєминах [12]. Значний вплив на розуміння соціального інтелекту мала теорія множинного інтелекту

Г. Гарднера, котрий виокремив міжособистісний інтелект (здатність розуміти інших людей, їхні мотиви та наміри) та внутрішньо-особистісний інтелект (здатність до саморозуміння та саморегуляції) [9]. Р. Стернберг у рамках тріархічної теорії інтелекту розглядає практичний інтелект, до складу якого входить і соціальний інтелект як здатність застосовувати знання та навички в реальних життєвих ситуаціях, що передбачає адаптацію до середовища, його зміну або вибір нового оточення [11]. Р. Бар-Он вбачає у соціальному інтелекті багатофакторний набір взаємопов'язаних емоційних і соціальних компетентностей, навичок і засобів, які впливають на здатність людини розпізнавати, розуміти та керувати емоціями, ефективно виражати себе, розуміти соціальні контексти та діяти мудро в соціальних взаємодіях [8]. Е.З. Івашкевич вважає соціальний інтелект самостійним новоутворенням в структурі інтелекту особистості і визначає його як інтегративну здатність адекватно сприймати, розуміти і прогнозувати поведінку та діяльність інших людей [2, с. 53]. Підкреслюється, що характерною особливістю соціального інтелекту є те, що він пов'язаний перш за все із розумінням ситуації міжособистісної взаємодії [Там само, с. 54]. О. Матеюк та Ю. Суходоля наголошують, що соціальний інтелект є передумовою актуальної та своєчасної адаптації суб'єктів спілкування до перманентно-динамічних умов процесу їх міжособистісної взаємодії та детермінантою успішності прогнозування поведінки особистості [3].

Зазвичай обґрунтовують трикомпонентну структуру соціального інтелекту, яка охоплює когнітивну, емоційну та поведінкову складові [5; 10].

Когнітивний компонент містить сув'язь соціальних мислення, перцепцію і пам'ять. Соціальне мислення передбачає здатність до аналізу соціальних ситуацій, прогнозування поведінки інших людей, розуміння культурних норм і правил. Соціальна перцепція пов'язана зі здатністю точно сприймати та інтерпретувати вербальні і невербальні сигнали, розпізнавати емоційні стани та наміри інших людей. Соціальна пам'ять забезпечує збереження та актуалізацію інформації про людей, соціальні ситуації та успішні стратегії взаємодії.

Емоційний компонент охоплює емпатію, емоційну саморегуляцію та розпізнавання емоцій. Емпатія як здатність до співпереживання та розуміння емоційного стану іншої людини є ключовим компонентом соціального інтелек-

ту. Емоційна саморегуляція передбачає здатність керувати власними емоціями в соціальних ситуаціях, що сприяє ефективній взаємодії та запобігає конфліктам. Розпізнавання емоцій пов'язане зі здатністю ідентифікувати емоційні стани навколишніх за виразом обличчя, інтонацією голосу, мовою тіла.

Комунікативно-поведінковий компонент охоплює комунікативні навички, соціальну адаптивність та конструктивну поведінку в конфліктних ситуаціях. Комунікативні навички характеризують здатність до ефективного обміну інформацією, активного слухання, переконання, ведення діалогу. Соціальна адаптивність виявляється у гнучкості поведінки відповідно до соціокультурного контексту та вимог ситуації. Конструктивна поведінка у конфліктних ситуаціях передбачає використання продуктивних стратегій розв'язання міжособистісних суперечностей і здолання ситуативних непорозумінь.

Мета дослідження полягала в порівнянні факторних структур соціального інтелекту учнів підліткового віку, які навчаються в різних типах шкіл. Досягнення цієї мети дозволило б виявити переваги і вразливі місця розвитку соціального інтелекту залежно від типу освітнього докільця (інноваційно-селективного – «Інтелект» чи типово-інклюзивного – «НУШ») та розробити окремі методичні рекомендації щодо психологічного супроводу цих категорій школярів.

Виклад основного матеріалу дослідження

З урахуванням зазначених компонентів соціального інтелекту було відібрано комплекс психодіагностичних методик, релевантних для вибірки підлітків 12 – 14 років, а саме: (1) тест творчих здібностей для діагностики когнітивно-креативного компоненту соціального інтелекту (адаптація Я. Пономарьова методики Е. Торренса); (2) методику PSC-Ukr та Y-PSC-Ukr для оцінки психосоціального функціонування за шкалами інтерналізації та екстерналізації (адаптація О. Луценко, Д. Штриголь, Н. Міхановської Pediatric Symptom Checklist M.S. Jellinek, J.M. Murphy) і (3) методику «Оцінка взаємин підлітка з класом» А.В. Петровського для визначення типу сприйняття особою групи – індивідуалістичний, колективістичний, прагматичний типи (обидві методики спрямовані на діагностику емоційного компонента соціального інтелекту); (4) тест

«Оцінка вмінь говорити і слухати» У. Маклені та (5) методику «КОС-2» (комунікативні та організаторські схильності) Б. Федоришина і В. Синявського для діагностики поведінкового компонента. У роль додаткового було виокремлено мотиваційний компонент соціального інтелекту, для діагностики якого використано (6) методику «Палітра інтересів» О.І. Савенкова, серед яких комунікативні інтереси мають безпосереднє відношення до предмета дослідження.

Емпіричне дослідження здійснено за крос-секційним дизайном. Вибірку становили 535 учнів 6-8 класів (12-14 років), які навчалися в інноваційно-селективному освітньому довідкіллі, де реалізовувався науково-педагогічний проєкт «Інтелект України» (група «Інтелект») та типово інклюзивних закладах загальної середньої освіти, де відбувалася реалізація Концепції нової української школи (група «НУШ»).

Факторна структура соціального інтелекту обдарованих учнів в інноваційному освітньому просторі (група «Інтелект»)

Згідно з критерієм Кайзера було визначено п'ять факторів, які пояснюють 61,82% загальної дисперсії. Це вказує на сильну інтегрованість психологічних характеристик соціального інтелекту школярів з інноваційного освітнього часопростору та незначну їхню диференціацію на окремі незалежні виміри. Розподіл пояснюваної дисперсії між факторами показав, що перший фактор висвітлює 15,27% дисперсії після обертання, другий – 14,53%, третій – 11,87%, четвертий – 10,73% і п'ятий фактор – 9,41%. Відносна рівномірність розподілу пояснюваної дисперсії між факторами вказує на багатовимірність психологічної структури соціального інтелекту обдарованих учнів з групи «Інтелект».

Інтерпретація факторів проводилася на основі аналізу зворотної матриці компонентів після варімакс-обертання, яке відбулося за 7 ітерацій, що підтверджує надійність отриманого рішення. При інтерпретації враховувалися факторні навантаження з абсолютним значенням більше 0,40 (табл. 1).

Перший фактор, що пояснює 15,27% дисперсії, характеризується високими позитивними навантаженнями таких змінних: домашні обов'язки (0,762), математика і техніка (0,749), природа і природознавство (0,641), фізкультура і спорт (0,673), природа і при-

родознавство (0,641), гуманітарна сфера (0,567). Цей фактор доречно інтерпретувати як «Широта пізнавальних та побутових інтересів». Для групи «Інтелект» він демонструє достатньо рівномірне поєднання різноманітних сфер інтересів з особливим акцентом на практичній діяльності (домашні обов'язки мають найвище навантаження). Діти з високими показниками за цим фактором виявляють збалансований розвиток інтересів, здатність бачити зв'язки між різними сферами знань, орієнтацію на практичне їх застосування у повсякденні. Даний фактор в субвибірці свідчить про успішну реалізацію компетентнісного підходу «Інтелект», що об'єднує академічні знання з практичними вміннями.

Другий фактор, який пояснює 14,53% дисперсії, має найбільші навантаження на такі змінні: інтерналізовані проблеми (-0,691), екстерналізовані проблеми (-0,0642), комунікативні здібності (0,721), організаторські схильності (0,669), уміння говорити і слухати (0,627). Його слушно назвати «Соціально-комунікативна компетентність». Високі позитивні навантаження комунікативних та організаторських здібностей у поєднанні з негативними навантаженнями психосоціальних проблем чітко вказують на те, що розвинений соціальний інтелект є потужним запобіжником на шляху появи психологічних труднощів. Учні з високими показниками за цим фактором демонструють розвинені соціальні навички, здатність до ефективної комунікації та організації спільної діяльності, що супроводжується психологічним благополуччям і відсутністю значних емоційних або поведінкових проблем.

Третій фактор, що пояснює 11,87% дисперсії, має високі навантаження на художню діяльність (0,764), комунікативні інтереси (0,662). Його підхоже назвати «Художньо-комунікативна творчість». Поєднання мистецтва й інтересу до спілкування вказує на творчо-гуманітарну спрямованість особистості із виразною вербально-художньою складовою. У групі учнів «Інтелект» креативність більше пов'язана з художньо-гуманітарною сферою, ніж з організаторськими функціями. Це вірогідно вказує на те, що в умовах навчання за проєктом «Інтелект України» творчість реалізується переважно в естетичних та інтелектуальних царинах, а не в соціально-організаційній. Школярі з високими показниками за цим фактором виявляють артистичні нахили, інтерес до мистецтва та літератури, здат-

Таблиця 1

Факторна структура соціального інтелекту школярів 12-14 років групи «Інтелект»

Компоненти	ФАКТОР 1 <i>Широта пізнавальних та побутових інтересів</i>	ФАКТОР 2 <i>Соціально- комунікативна зрілість</i>	ФАКТОР 3 <i>Художньо- комунікативна творчість</i>	ФАКТОР 4 <i>Прагматична індивідуалістична орієнтація</i>	ФАКТОР 5 <i>Творчий індивідуалізм</i>
Математика і техніка	0,749				
Гуманітарна сфера	0,567				
Фізкультура та спорт	0,673				
Природа та природознавство	0,641				
Домашні обов'язки	0,762				
Субшкала інтерналізації		-0,691			
Субшкала екстерналізація		-0,642			
Вміння говорити та слухати		0,627			
Комунікативні здібності		0,721			
Організаторські схильності		0,669			
Художня діяльність			0,764		
Комунікативні інтереси			0,662		
Колективістичний тип				-0,761	
Прагматичний тип				0,884	
Творчі здібності					0,522
Індивідуалістичний тип					0,888
Відсоток поясненої дисперсії	15,27%	14,53%	11,87%	10,73%	9,41%

ність до оригінального мислення, прагнення до спілкування та обміну ідеями.

Четвертий фактор, що пояснює 10,73% дисперсії, характеризується високими навантаженнями на змінні, пов'язані з типом сприйняття класу: прагматичний (0,884), або колективістичний (-0,761) типи. Цей фактор влучно інтерпретувати як «Прагматична індивідуалістична орієнтація». Отримано класичну біполярну

вісь цінностей: високий бал – прагматична особа, зорієнтована на особисту вигоду; низький – колективіст. Високе позитивне навантаження прагматичного типу, а також негативне навантаження колективного вказують на інструментальне ставлення до класу як до засобу досягнення власних цілей. Цікаво те, що в групі учнів «НУШ» цей фактор пояснює більший відсоток дисперсії (11,87%), що вакту-

альнює прагматичні соціальні орієнтації в інноваційному освітньому довіллі, можливо, через акцент на індивідуальних освітніх траєкторіях, досягненнях, проектній роботі, де група розглядається як ресурс для реалізації особистих цілей.

П'ятий фактор, що пояснює 9,41% дисперсії, вирізняється високими навантаженнями на індивідуалістичний тип сприйняття класу (0,888) і на творчі здібності (0,522). Його варто інтерпретувати як «Творчий індивідуалізм». Поєднання індивідуалізму з творчістю – класична ознака самостійної, нестандартної особистості. Водночас цей фактор пояснює найменший відсоток дисперсії серед виділених факторів у групі учнів «Інтелект».

З виявлених особливостей факторних структур соціального інтелекту групи «Інтелект» впливають завдання щодо психологічного супроводу обдарованих учнів з урахуванням специфіки їхнього освітнього простору. Для учнів цієї категорії актуальним є: посилення соціально-організаційного аспекту креативності, підтримка інтегрованості психологічної структури соціального інтелекту, трансформація прагматичних орієнтацій у конструктивне просоціальне русло, розвиток балансу між індивідуальністю та приналежністю.

Факторна структура соціального інтелекту учнів із типового освітнього оточення (група «НУШ»)

Для повноцінного розуміння впливу освітнього контексту на організацію психологічних характеристик соціального інтелекту школярів підліткового віку та можливості порівняння з результатами, отриманими для субвибірки «Інтелект», було проведено окремий факторний аналіз для груп учнів, які навчаються у закладах загальної середньої освіти типу НУШ. Цей аналіз дозволяє визначити особливості структурування компонентів соціального інтелекту учнів у типовому освітньому просторі та з'ясувати, які аспекти їх психологічного функціонування є відносно незалежними від освітнього контексту, а які залежать від різних педагогічних підходів. Виявлення таких закономірностей має принципове значення для теоретичного осмислення механізмів впливу освітнього оточення на розвиток соціального інтелекту підлітків та для розробки науково обґрунтованих рекомендацій щодо оптимізації умов їх навчання та виховання.

До факторного аналізу було задіяно ті самі 16 змінних, що забезпечило методологічну коректність порівняння факторних структур різних груп. Вибірка становила 398 учнів із групи «НУШ», що є достатнім і навіть оптимальним обсягом проведення для достовірного факторного аналізу. Така чисельність вибору забезпечує високу статистичну потужність аналізу та стабільність отриманих факторних рішень.

Згідно з критерієм Кайзера було виокремлено сім факторів, які пояснюють 70,61% загальної дисперсії, що є вищим показником, ніж у групі «Інтелект» (61,82%). Це імовірно вказує на більшу диференційованість та багатовимірність психологічної структури обдарованих дітей у традиційному освітньому довіллі, де аспекти різних компонентів соціального інтелекту організовані в більш автономних, незалежних вимірах. Розподіл пояснюваної дисперсії між факторами показав таку картину: перший фактор висвітлює 14,72% дисперсії після обертання, другий – 10,5%, третій – 10%, четвертий – 9,72%, п'ятий – 9,31%, шостий – 8,8% і сьомий фактор – 7,56%. Відносна рівномірність розподілу пояснюваної дисперсії між складниками факторів підтверджує багатовимірність психологічної організації соціального інтелекту учнів із «НУШ».

Інтерпретація факторів проводилася на основі аналізованої групи компонентів зворотної матриці після варімакс-обертання, яке було здійснено за 9 ітерацій (порівняно з 7 ітераціями для групи «Інтелект»), що вказує на складнішу структуру фактору в групі «НУШ». При інтерпретації враховувалися факторні навантаження з абсолютним значенням більше 0,40 (табл. 2).

Перший фактор, що пояснює 14,72% дисперсії, характеризується високими позитивними навантаженнями таких змінних: природа і природознавство (0,751), гуманітарна сфера (0,725), художня діяльність (0,707), домашні обов'язки (0,690). Його доречно інтерпретувати як «Гуманітарно-пізнавальна та побутова спрямованість». На відміну від НУШ+Інтелект (де до фактору 1 входили ще й техніка і спорт), у «НУШ» цей компонент чистіший і більш гуманітарно забарвлений. Змінні, що увійшли до цього фактору, пояснюють орієнтацію на пізнання світу через гуманітарні, природничі та художні канали, що вказує на цілісне, гармонійне сприйняття підлітками дійсності. Школярі з високими показниками

Таблиця 2

Факторна структура соціального інтелекту школярів 12-14 років групи «НУШ»

Компоненти	ФАКТОР1 Гуманітарно-пізнавальна та побутова спрямованість	ФАКТОР Комунікатиивно-організаторська активність	ФАКТОР 3 Прагматична колективістична орієнтація	ФАКТОР 4 Емоційно-поведінкова дезадаптація	ФАКТОР 5 Технічна й фізична активність	ФАКТОР 6 Колективізм	ФАКТОР 7 Творчий комунікативний потенціал
Гуманітарна сфера	0,725						
Художня діяльність	0,707						
Природа та природознавство	0,751						
Домашні обов'язки	0,690						
Вміння говорити та слухати		0,767					
Організаторські схильності		0,797					
Колективістичний тип			0,771			0,586	
Прагматичний тип			0,949				
Субшкала інтерналізації				0,772			
Субшкала екстерналізації				0,859			
Математика і техніка					0,630		
Фізкультура та спорт					0,799		
Індивідуалістичний тип						0,971	
Комунікативні здібності							0,409
Творчі здібності							0,478
Комунікативні здібності							0,748
Відсоток дисперсії	14,72%	10,5%	10%	9,72%	9,31%	8,8%	7,56%

за цим фактором демонструють широкий спектр інтелектуальних та естетичних інтересів, здатність інтегрувати знання з різних галузей, розвинену емоційну сферу та чутливість до краси як природної, так і створеної людиною. Долучення домашніх обов'язків до цього фактору гіпотетично відображає практичну цілеспрямованість та відповідальність, характерну для гармонійно розвинених особистостей.

Другий фактор – «*Комунікативно-організаторська активність*», що пояснює 10,5% дисперсії, має високі навантаження змінних «організаторські схильності» (0,797) та «вміння говорити і слухати» (0,767). Чітке поєднання вербальної комунікації та організаторського лідерства – класичний профіль соціально активної особистості, зорієнтованої на взаємодію і керівництво. Поєднання високих показників організаторських здібностей та умінь говорити і слухати вказує на здатність особистості до ефективної координації групової діяльності через розвинені комунікативні навички. Школярі з високими показниками за цим фактором є ефективними організаторами та комунікаторами, здатними структурувати спільну діяльність, розподіляти ролі, координувати зусилля учасників, підтримувати продуктивний діалог. Звідси, власне, й джерелить адекватна назва даного фактору.

Третій фактор, названий «*Прагматична колективістична орієнтація*», пояснює 10% дисперсії. Він пов'язаний з типом сприйняття класу – прагматичним (0,949), або колективістичним (0,771). Фактор відображає орієнтацію на досягнення суспільно корисного результату, що передбачає товариськість, взаємодопомогу, співпрацю і є противагою фактору «Прагматична індивідуалістична орієнтація» (четвертий фактор групи «Інтелект»).

Четвертий фактор, що пояснює 9,72% дисперсії, вирізняється високими навантаженнями на екстерналізовані (0,859) чи інтерналізовані проблеми (0,772). Його слушно інтерпретувати як «*Емоційно-поведінкова дезадаптація*». Високі позитивні навантаження інтерналізованих та екстерналізованих проблем указують на їхню тісну пов'язаність як проявів загального психологічного дистресу. Підлітки з високими показниками за цим фактором переживають як внутрішні емоційні труднощі (тривожність, депресивність, соматичні симптоми), так і зовнішні поведінкові проблеми (агресивність, імпульсивність, порушення правил). Зауважимо, що, на відміну від групи «Інтелект», де психосоціальні проблеми інтегровані

з соціальним інтелектом у єдиний фактор з негативним зв'язком, у групі «НУШ» вони утворюють окремий автономний фактор, який вказує на меншу інтеграцію різних аспектів психологічного функціонування в традиційному освітньому просторі. Відтак у групі школярів «НУШ» проблеми поведінки й емоцій утворюють окремий, незалежний вимір, не пов'язаний із комунікативністю.

П'ятий фактор – «*Технічна й фізична активність*» – пояснює 9,31% дисперсії та має найвищі навантаження на фізкультуру і спорт (0,799), математику і техніку (0,630). Поєднання інтересів до спорту та математики вказує на спільну для цих сфер орієнтацію на структуровану діяльність, чіткі правила, вимірювані результати, змагальність. Учні з високими показниками за цим фактором прагнуть до конкретних досягнень, люблять чіткі критерії успіху, потребують руху та фізичної активності, демонструють стратегічне мислення. У вибірці вихованців «Інтелект» вказані шкали «розчинялися» серед широкого першого фактору, а ось тут виокремились у самостійний фактор.

Шостий фактор, що пояснює 8,8% дисперсії, має максимальне від'ємне навантаження за індивідуалістичним типом сприйняття класу (-0,971), що є найвищим за абсолютним значенням серед усіх навантажень у цьому аналізі та характеризує додатне навантаження за колективістичним типом орієнтації (0,586). Тому цей фактор названий нами «*Колективізм*».

Сьомий фактор, що пояснює 7,56% дисперсії, відзначається високими навантаженнями комунікативних спроможностей (0,748), творчих здібностей (0,478), комунікативних інтересів (0,409). Його варто інтерпретувати як «*Творчий комунікативний потенціал*» або «*Креативна комунікація*». Поєднання комунікативних здібностей із творчими вказує на здатність до нестандартної, оригінальної комунікації, продукування креативності під час соціальної взаємодії. Підлітки з високими показниками за цим фактором легко встановлюють контакти, виявляють творчий підхід до спілкування, здатні знаходити нестандартні способи донесення інформації, захоплювати співрозмовників оригінальністю своїх ідей. Цікавим є те, що в групі учнів «НУШ» комунікативні здібності утворюють окремий фактор з креативністю (власне сьомий), тоді як організаторські здібності входять до іншого фактору (другого) разом з умінням лаконічно говорити і слухати. Це може вказувати на диференціацію різних аспектів соціального інтелекту

в традиційному освітньому довікллі: комунікативна сфера більше пов'язана з креативністю та неформальним спілкуванням, тоді як організаторська царина – зі структурованою, формальною взаємодією.

Практичне значення виявлених особливостей факторної структури соціального інтелекту групи учнів «НУШ» полягає в обов'язковості врахування специфіки традиційного освітнього часопростору при розробці програми психологічного супроводу підлітків. Для школярів із «НУШ» важливим є використання переваг диференційованої структури, інтеграція розрізних компонентів соціального інтелекту, підтримка креативності як універсального ресурсу, гармонізація структурованої та довільної навчальної діяльності.

ВИСНОВКИ

Порівняльний аналіз факторних структур обох шкільних груп («Інтелект», «НУШ») виявляє набір як універсальних, так і специфічних для кожного освітнього контексту особливостей організації психологічних характеристик соціального інтелекту учнів різних типів шкіл.

По-перше, група школярів-підлітків «НУШ» характеризується найбільшою кількістю виокремлених факторів (сім проти п'яти в «Інтелект») та більшим відсотком поясненої дисперсії (70,61% проти 61,82%). Це вказує на більшу диференційованість та багатомірність психологічної структури їхнього соціального інтелекту в умовах типового освітнього довіклля, де різні аспекти функціонування організовані більш автономно, незалежно. Припускаємо, що усталений освітній простір з його предметною роз'єднаністю, меншою інтеграцією різних предметів, більшою варіативністю педагогічних підходів сприяє формуванню більш диференційованої структури соціального інтелекту учнів, коли їх різні здібності та інтереси розвиваються залежно один від одного.

По-друге, діаметрально протилежними є фактори, асоційовані з прагматичною орієнтацією, де реалістична індивідуалістична орієнтація учнів групи «Інтелект» (четвертий фактор) протистоїть практичній колективістичній орієнтації учнів «НУШ» (третій фактор). Очевидно, що в першій групі більше виражена конкуренція, заздрість, інструментальне ставлення до однокласників, тоді як другій групі

переважно притаманне дружнє ставлення до ровесників та взаємна допомога.

По-третє, у групах учнів «НУШ» чітко диференційовані різні аспекти соціального інтелекту: комунікативно-організаторська компетентність (другий фактор) та творча соціальна активність (сьомий фактор), тоді як у групі підлітків «Інтелект» фактор «Соціально-комунікативна зрілість» (другий) характеризується трьома консолідованими компонентами – комунікативними й організаторськими здібностями, а також умінням доладно говорити та слухати. Імовірно це відображає те, що в традиційному освітньому просторі школярі-підлітки мають більше можливостей для диференційованого розвитку різних аспектів соціального інтелекту, реалізуючи організаторський потенціал в одних контекстах (формальне учнівське самоврядування, організація заходів) і творчо-комунікативний – в інших (неформальне спілкування, творчі об'єднання). Попри вказані відмінності, дані фактори є подібними, що підтверджує науково встановлений факт домінування інтимно-особистісного спілкування з однолітками як провідної діяльності в підлітковому віці, який вказує на сензитивність цього вікового періоду для розвитку соціального інтелекту.

По-четверте, у групі школярів «НУШ» емоційно-поведінкова дезадаптація утворює окремий автономний фактор (четвертий), тоді як у групі «Інтелект» вона інтегрована з соціальним інтелектом у єдиний фактор соціально-комунікативної зрілості. Вірогідно це вказує на те, що в інноваційному освітньому довікллі розвиток соціальних навичок означає подолання комунікативних труднощів, тоді як у традиційному часопросторі ці аспекти функціонують більш автономно. З одного боку, така ситуація засвідчує про меншу спроможність учнів «НУШ» створити належні умови для власного розвитку соціального інтелекту (принаймні наявна менша інтегрованість його компонентів), з іншого – про можливість незалежного розвитку соціальних навичок навіть за присутності певних психологічних труднощів.

По-п'яте, у групі підлітків «НУШ» виділяється окремий (п'ятий) фактор, що поєднує спортивні та математичні інтереси, тоді як у групі ровесників «Інтелект» математичні вподобання та інтерес до фізичної культури і спорту інтегровані у перший фактор разом з іншими академічними інтересами. Це гіпотетично від-

ображає тенденцію до зміщення захоплень частини учнів «НУШ» в бік точних і спортивних дисциплін. Подібна тенденція, але вже стосовно художньо-комунікативної творчості, спостерігається в групі «Інтелект» (третій фактор). Примітно, що обидві відзначені тенденції свідчать про різну диференціацію інтересів учнів у традиційному та інноваційному освітніх просторах.

По-шосте, в дослідженні зафіксовано різну спрямованість реалізації творчого потенціалу школярів підліткового віку залежно від типу навчального закладу: підлітки з групи «Інтелект» зацікавлені в індивідуальних творчих досягненнях, а їх ровесники з групи «НУШ» – у прояві творчої активності у спільній з однокласниками навчальній діяльності (сьомий фактор в обох групах).

Виявлені психологічні особливості розвитку соціального інтелекту підлітків потрібно враховувати при розробці та реалізації програми психологічного супроводу школярів, які навчаються в інноваційно чи традиційно зорієнтованих загальноосвітніх школах. Це сприятиме оптимізації процесу виховання юні з різним рівнем обдарованості, соціалізація яких відбувається у відмінних освітніх обставинах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андросович К.А. Соціалізація обдарованої учнівської молоді: соціально-психологічний вимір: монографія. Київ: ПВТП «LAT & K», 2022. 368 с.
2. Івашкевич Е.З. Соціальний інтелект педагога: монографія. Київ: ТОВ «Принт-Хауз», 2017. 536 с.
3. Матеюк О., Суходолія Ю. Соціальний інтелект: психологічний феномен та теоретична проблема. *Вісник Львівського університету. Серія: Психологічні науки*. 2021. Вип. 11. С. 113-123. DOI: <https://doi.org/10.30970/PS.2021.11.15>
4. Любочкіна Г. Розуміння соціального інтелекту в науці. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки»*. 2017. №884. С. 52-58. DOI: <https://doi.org/https://doi.org/10.23939/law2017.884.052>
5. Пілецька Л.С. Соціалізація обдарованої молоді в сучасних умовах. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. Київ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2023. № 2 (61). С. 36-47. DOI: <https://doi.org/https://doi.org/10.33216/2219-2654-2023-61-2-36-44>
6. Фурман А.В. Психодіагностика інтелекту в системі диференціації навчання: книга для вчителя. Київ: Освіта, 1993. 224 с.
7. Шпак М.М. Комунікативні труднощі обдарованих підлітків та стратегії їх подолання. *Наукові інновації та передові технології*. 2026. № 2(54). С. 2910-2923.

DOI:[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2026-2\(54\)-2910-2923](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2026-2(54)-2910-2923)

8. Bar-On R. The Bar-On model of emotional-social intelligence (ESI). *Psicothema*. 2006. Vol. 18. P. 13-25.
9. Gardner H. Multiple intelligences: the theory in practice. New York: Basic Books, 1993. 463 p.
10. Guilford J.P. The nature of human intelligence. New York: McGraw-Hill, 1967. 566 p.
11. Sternberg R. J. The triarchic mind: A new theory of human intelligence. New York: Viking, 1988. 170 p.
12. Thorndike E.L. Intelligence and its uses. *Harper 's Magazine*. 920. №140. P. 227-235.

REFERENCES

1. Androsovykh, K.A. (2022). Sotsializatsiia obdarovanoi uchnivskoi molodi: sotsialno-psykholohichnyi vymir: monohrafiia [Socialization of gifted students: social and psychological dimension: monograph]. Kyev: PVTP «LAT&K» [in Ukrainian].
2. Ivashkevych, E. Z. (2017). Sotsialnyi intelekt pedahoha: monohrafiia [Social intelligence of a teacher: monograph]. Kyev: TOV «Prynt-Khauz» [in Ukrainian].
3. Mateiuk, O., Sukhodolia, Yu. (2021). Sotsialnyi intelekt: psykholohichni fenomen ta teoretychna problema [Social intelligence: psychological phenomenon and theoretical problem]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia : Psykholohichni nauky – Bulletin of Lviv University. Series: Psychological Sciences*, 11, 113-123 [in Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.30970/PS.2021.11.15>
4. Liubochkina, H. (2017). Rozuminnia sotsialnoho intelektu v nauksi [Understanding social intelligence in science]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Seriiia «Yurydychni nauky» – Bulletin of the National University “Lviv Polytechnic”. Series “Legal Sciences”*. 884, 52-58 [in Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/https://doi.org/10.23939/law2017.884.052>
5. Piletska, L.S. (2023). Sotsializatsiia obdarovanoi molodi v suchasnykh umovakh [Socialization of gifted youth in modern conditions]. *Teoretychni i prykladni problemy psykholohii ta sotsialnoi roboty: zbirnyk. Naukovykh prats Skhidnoukrayinskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalia – Theoretical and applied problems of psychology and social work: collection of scientific works of the Volodymyr Dahl East Ukrainian National University*. Kyev: Vyd-vo SNU im. V. Dalia, 2 (61), 36-47 [in Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/https://doi.org/10.33216/2219-2654-2023-61-2-36-44>
6. Furman, A.V. (1993). Psykhodiagnostyka intelektu v sustemi dyferentsiatsiyi navchannya [Psychodiagnosics of intelligence in the system of differentiation of learning]. Kyiv: Education. 224 p. [in Ukrainian].
7. Shpak, M.M. (2026). Komunikatyvni trudnoshchi obdarovanykh pidlitkiv ta stratehii iikh podolannia [Communicative difficulties of gifted adolescents and strategies for overcoming them]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii – Scientific innovations and advanced technologies*, 2(54), 2910-2923 [in Ukrainian]. DOI:[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2026-2\(54\)-2910-2923](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2026-2(54)-2910-2923)
8. Bar-On, R. (2006). The Bar-On model of emotional-social intelligence (ESI). *Psicothema*, 2006. Vol. 18. 13-25 [in English].

9. Gardner, H. (1993). Multiple intelligences: the theory in practice. New York: Basic Books [in English].
10. Guilford, J.P. (1967). The nature of human intelligence. New York: McGraw-Hill [in English].
11. Sternberg, R.J. (1988). The triarchic mind: A new theory of human intelligence. New York: Viking [in English].
12. Thorndike, E.L. (1920). Intelligence and its uses. *Harper's Magazine*, 140, 227-235 [in English].

АНОТАЦІЯ

КАРПЕНКО Зіновія Степанівна, ЛЮБОЧКІНА Ганна Олексіївна.

Факторна структура соціального інтелекту учнів різних типів шкіл.

Ключовим завданням модернізації системи освіти України є створення умов для розвитку обдарувань учнів. При цьому слід враховувати, що високий рівень інтелектуального розвитку часто поєднується зі слабким розвитком соціального інтелекту, що зумовлює труднощі в налагодженні міжособистісних взаємин і може призводити до соціальної дезадаптації. Соціальний інтелект – це інтегративна здатність розуміти наміри, мотиви та емоційні стани інших людей, передбачати їхню поведінку й ефективно взаємодіяти в соціальному довіллі. Мета дослідження полягала в порівнянні факторних структур соціального інтелекту учнів підліткового віку, які навчаються у різних типах шкіл. Застосовано комплекс психодіагностичних методик, релевантних для вибірки підлітків 12-14 років, а саме: тест творчих здібностей для діагностики когнітивно-креативного компонента соціального інтелекту (адаптація Я. Пономарьова методики Е. Торренса); методику PSC-Ukr та Y-PSC-Ukr (Pediatric Symptom Checklist M.S. Jellinek, J.M. Murphy в адаптації О. Луценко, Д. Штриголь, Н. Міхановської) для оцінки психосоціального функціонування за шкалами інтерналізації та екстерналізації; методику «Оцінка взаємин підлітка з класом» А.В. Петровського для визначення типу сприйняття індивідом групи – індивідуалістичний, колективістичний, прагматичний типи (обидві методики спрямовані на діагностику емоційного компонента соціального інтелекту); тест «Оцінка вмінь говорити і слухати» У. Маклені та методику «КОС-2» (комунікативні та організаторські схильності) Б. Федоришина і В. Сіяньвського для діагностики поведінкового компонента; методику «Палітра інтересів» О.І. Савенкова для розпізнавання мотиваційного компонента соціального інтелекту, зокрема комунікативних інтересів. Емпіричне дослідження здійснено за крос-секційним дизайном. Вибірку становили 535 учнів 6-8 класів (12-14 років), які навчалися в інноваційно-селективному освітньому довіллі, де реалізовувався науково-педагогічний проєкт «Інтелект України» (група «Інтелект») та типово інклюзивних закладах загальної середньої освіти, де відбувалася реалізація Концепції нової української школи (група «НУШ»). Порівняльний аналіз факторних структур соціального інтелекту обох груп дав змогу сформулювати такі висновки: 1) структура соціального інтелекту школярів, що перебувають у традиційному освітньому просторі, характеризується більшою диференційованістю та багатовимірністю; 2) прагматична індивідуалістична орієнтація учнів групи «Інтелект» протистоїть реалістичній колективістичній орієнтації учнів «НУШ»; 3) у групах підлітків

«НУШ» диференційовані такі аспекти соціального інтелекту, як комунікативно-організаторська компетентність та творча соціальна активність, тоді як у групі «Інтелект» фактор «Соціально-комунікативна зрілість» вирізняється трьома консолідованими компонентами – комунікативними й організаторськими здібностями, умінням доладно говорити та слухати; 4) у групі вихованців «НУШ» емоційно-поведінкова дезадаптація утворює окремий автономний фактор, тоді як у групі «Інтелект» вона інтегрована у єдиний фактор соціально-комунікативної зрілості; 5) у групі школярів «НУШ» один фактор поєднує спортивні та математичні вподобання, тоді як у групі «Інтелект» математичні захоплення та інтерес до фізичної культури і спорту інтегровані з іншими академічними інтересами; 6) зафіксовано різну спрямованість реалізації творчого потенціалу залежно від типу навчального закладу: учні з групи «Інтелект» зацікавлені в індивідуальних творчих досягненнях, а учні з групи «НУШ» – у прояві творчої активності у спільній навчальній діяльності з однокласниками.

Ключові слова: вікова категорія, обдаровані учні, підлітковий вік, інтелектуальний розвиток, соціальний інтелект, здатність, особистість, освітнє довілля, психодіагностика, факторна структура, комунікація, творчий потенціал, організаційні здібності, адаптація, навчальна діяльність

ABSTRACT

Zinoviia KARPENKO, Hanna LIUBOCHKINA.

Factor structure of social intelligence of students of different types of schools.

A key objective of the modernization of the Ukrainian education system is the creation of conditions for the development of students' giftedness. At the same time, it should be taken into account that a high level of intellectual development is often combined with an insufficient level of social intelligence, which causes difficulties in establishing interpersonal relationships and may lead to social maladjustment. Social intelligence is understood as an integrative ability to understand the intentions, motives, and emotional states of other people, to predict their behavior, and to interact effectively in the social environment. The aim of the study was to compare the factor structures of social intelligence in adolescents studying in different types of schools. A set of psychodiagnostic methods relevant to a sample of adolescents aged 12-14 was applied, including: the Test of Creative Abilities for diagnosing the cognitive-creative component of social intelligence (Ya. Ponomaryov's adaptation of E. Torrance's method); the PSC-Ukr and Y-PSC-Ukr (Pediatric Symptom Checklist by M. S. Jellinek and J. M. Murphy adapted by O. Lutsenko, D. Shtrygol, and N. Mikhanovska) for assessing psychosocial functioning according to the internalization and externalization scales; A.V. Petrovskiy's method "Assessment of an Adolescent's Relations with the Class" to determine the type of an individual's perception of a group (individualistic, collectivistic, and pragmatic types) (both methods aimed at diagnosing the emotional component of social intelligence); the "Assessment of Speaking and Listening Skills" test by W. McLain and the "COS-2" method (Communicative and Organizational Inclinations) by B. Fedoryshyn and V. Snyavskiy for

diagnosing the behavioral component; and O.I. Savenkov's "Palette of Interests" method for diagnosing the motivational component of social intelligence, particularly communicative interests. The empirical study was conducted using a cross-sectional design. The sample consisted of 535 students in grades 6-8 (12-14 years old) who studied in an innovative- selective educational environment where the scientific and pedagogical project "Intellect of Ukraine" was implemented (the "Intellect" group) and in typical-inclusive secondary education institutions where the Concept of a New Ukrainian School was implemented (the "NUS" group). A comparative analysis of the factor structures of social intelligence in both groups made it possible to draw the following conclusions: 1. the structure of social intelligence of students in the traditional educational environment is characterized by greater differentiation and multidimensionality; 2. the pragmatic individualistic orientation of students in the "Intellect" group contrasts with the pragmatic collectivistic orientation of students in traditional schools; 3. in the traditional school group, such aspects of social intelligence as communicative-organizational competence and creative social activity are differentiated, whereas in the "Intellect" group the factor "Socio-Communicative Maturity" is characterized by three consolidated components – communicative and organizational abilities as well as speaking and listening skills; 4. in the traditional school group, emotional-behavioral maladjustment forms a separate autonomous factor,

whereas in the "Intellect" group it is integrated into the single factor of socio-communicative maturity; 5. in the traditional school group, one factor combines sports and mathematical interests, whereas in the "Intellect" group mathematical interests and interest in physical education and sports are integrated with other academic interests; 6. different orientations of the realization of creative potential were identified depending on the type of educational institution: students from the "Intellect" group are more oriented toward individual creative achievements, whereas students from traditional schools demonstrate creativity primarily in joint activities with classmates.

Keywords: *age category, gifted students, adolescence, intellectual development, social intelligence, ability, personality, educational environment, psychodiagnostics, factor structure, communication, creative potential, organizational skills, adaptation, educational activity.*

Рецензенти:
д. психол. н., проф. Андрій ГІРНЯК,
д. психол. н., проф. Анатолій А. ФУРМАН.

Надійшла до редакції 17.03.2026.
Підписано до друку 30.03.2026.
Дата публікації 25.05.2026.

Бібліографічний опис для цитування:

Карпенко З.С., Любочкіна Г.О. Факторна структура соціального інтелекту учнів різних типів шкіл. *Психологія і суспільство*. 2026. № 2. С. 85-95.
DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2026.02.085>